

SHE'RIY ASARLARNING CHET TILINI O'RGANISHDAGI TA'SIRI

dotsent. Rustamov Ilxom Tursunovich
Toshkent davlat transport universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy tillarni o'rganish jarayonida she'riy asarlarni, ya'ni nasrni to'g'ri talqin etish texnologiyasi va o'ziga xosligi muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: tarjima, nasriy tarjima, ekvivalentlik, asliyat matni, asliyat tili, tarjima matni, tarjima tili, madaniyat, til birliklari, struktura, ifodalash, qayta yaratish.

KIRISH

Bizga ayonki, —badiiy nasr tarjimasil- bu roman, esse, badiiy adabiyot, qisqa hikoyalar, komediya, xalq ertaklari, tanqidiy asarlar, ilmiyfantastika va boshqa yozma adabiy janrlarning bir tildan boshqa tilda qayta yaratishga mo'ljallangan yozma tarjima qilish bo'lib, adabiy ijodning bir turi hisoblanadi. She'riyat tarjimasining murakkabligini e'tirof etgan tarjimonlar endilikda nasriy asarlarni tarjima qilishda ham juda ko'p muammolarga duch kelish mumkinligini ta'kidlashmoqda. Bu muammolar sirasiga asliyat va tarjima tillari va matnining lingvistik va ekstralingvistik xususiyatlarini kiritish mumkin. Jumladan, agarda tarjima tili va tarjima matni o'zaro boshqa-boshqa madaniyatga tegishli bo'lsa, nasriy tarjimon birinchi bo'lib duch keladigan muammo tarjimonning matndagi leksik birliklarni o'z ona tilida so'zlarning muayyan ma'nosini eng to'g'ri keladigan variantini topishdir. Shuningdek, ular madaniyatni ifodalab kelishi ham mumkin, shuning uchun bunday so'zlarni tarjima qilishda tarjimonlar ehtiyot bo'lishlari lozim. Bundan tashqari, tarjimonlar tajnislar (so'z o'yini)ni tarjima qilishda ham bir qancha qiyinchiliklarga duch keladilar. Shunga o'xshash holatlarni hikoya va romanlarning sarlavhalarini o'girishda yoki tarjima qilish imkonsiz bo'lgan so'zlarda uchratish mumkin. Ko'pchilik o'ylaydiki, badiiy asarni tarjima qilishni oddiy matn tarjima qilishdan ko'ra osonroq, ya'ni badiiy talqin qilishning eng yuqori darajalaridan biri deb hisoblashadi. Badiiy tarjimon histuyg'ularni, kichikmadaniy farqlarni, yumor hamda shu kabi asarning nozik jihatlarini xis qilaoladigan bo'lishlari lozim. Aslida, tarjimonlar shunchaki tarjima qilishmaydi, balki aniq ifodalanishi kerak bo'lgan ma'noni yetkazib beradilar. Shuning uchun ham tarjima qilishdan oldin to'liq matnni ko'rib chiqadilar.

ADABIYOTLAR SHARHI

Badiiy tarjima deganda biz asosan nasriy va nazmiy janrdagi matnlartarjimasini tushunamiz. Shu o'rinda bu ikki janrdagi matnlar tarjimasini o'rtasidagi farq va o'xshashliklarni aniqlab olishimiz zarur.

Badiiy tarjimaning birinchi turi nasriy ya'ni proza janrida yozilgan mantlar tarjimasi bo'lib, u nazmiy tarjimadan, ya'ni she'riy tarjimadan tubdan farq qiladi.

Nasriy tarjima mohiyati, ya'ni uning lisoniy jihatlari	Nazmiy tarjimaning lisoniy jihatlari
nasriy keng tarqalgan tarjima turi bo'lib, boshqa turlar orasida alohida o'rin tutadi	tarjimada nazmiy matn, ya'ni she'riy matn bilan ish ko'riladi
nasriy matnlar bilan ish ko'riladi	tarjimada o'ziga xos nazmiy ohangdorlik ta'minlanishi shart
nasriy tarjimada o'ziga xos grammatik, leksik, stilistik, pragmatic jihatlar mavjud	tarjimada vaznni tanlash va unga rioya qilish mas'uliyati mavjud
erkin tarjima, ijodiy tarjima va boshqa	she'riy o'lchovlarni tarjima tilida

tarjima uslublarini qo'llash mumkin	tanlash va ularni muvaffaqiyatli qo'llash talab etiladi
tarjima uchun cheklashlar (ma'lum shakl va mazmuni uyg'unlashtirish va ohangqolipiga tushish kabi talablar mavjud emas)	tarjima tiliga assonans, alliteratsiya va boshqa fonetik stilistik vositalarni tarjima qilish va ulardan kuzatilgan maqsadga tarjima tilida ham erishilish
	nazmiy asar satrlar soniva ularga mujassamlashtirilgan fikr va g'oyalarni saqlab qola bilishlik mas'uliyati
	nazmiy leksik, grammatik va stilistik vositalarga murojaat qilish va ulardan muvaffaqiyatli foydalanishga erishish

Demak, nasriy va nazmiy matnlar tarjimasida yuqorida takidlangan talablarga rioya etilishini taminlashtarjimani muvaffaqiyatli chiqishida asosiy mezonlar biri sanaladi. Mazkurrisolamizda nasriy matnlar tarjimasi vauning o'ziga xos xususiyatlari, muammolari kabilar haqida so'z yuritimiz.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Asliyati matni badiiy uslubi keng doirani qamrab olganligi bois unda til va nutqda qo'llanadigan barcha birliklarni uchratishimiz mumkin. Badiiy matn tarjimoni esa shu jihatlarga ham e'tibor qaratishi kerak.

Bundan tashqari tarjimon ko'zgako'rinadigan va ko'rinmaydigan atributlardan ham bir vaqtning o'zida foydalana olishi kerak. Shleermaxeran'anasiga ko'ra, har qanday holatda ham tarjima qilinayotgan matn tarjimon yaratgan yangiligidan emas, balki manba matnidani olinishi kerak.

Badiiy-nasriy tarjimada til ko'proq kommunikativ, ijtimoiy yoki bog'lovchi maqsadlarga ega bo'ladi. So'z adabiyotning asosiy tarkibiy qismi sifatida ishlaydi, ya'ni badiiy jihatdan o'z vazifasiga ega bo'ladi. Tajriba kurslari jarayonidatarjimaning innovatsion ishining boshlanishi va yakunlanishida tarjima qilinayotgan asar tasvirlari doirasimujassam bo'ladi. Shuning uchun —nasr tarjimasidani uning muayyan qonunlarigabog'liq san'at sohalariga oid muammolar mavjud.

Shu o'rinda —badiiy asar tarjimasidani nuqtai nazardan tarjima tushunchasining mohiyati borasida fikr yuritish o'rinli, deb hisoblaymiz. Aslida —tarjima so'zi lotincha *translatio* tarjimasidan olingan (*trans* va *fero*-so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, ularning birgalikda ma'nosi kesib o'tish yoki olib o'tish) degan ma'noni anglatadi [2, 83]. Badiiy tarjima odatda bir xalqning tilida yaratilgan badiiy nasr namunalarini boshqa bir xalq tiliga asar muallifi nazarda tutgandek olib o'tishdir. Bir tilda yaratilgan badiiy adabiyotni boshqa til vakillarida uni o'qish va uning badiiy estetik qiymatidan zavq olish ishtiyoqi tug'ilsagina badiiy tarjima amalga oshiriladi. M.Kohenning bu boradagi fikriga ko'ra, badiiy tarjima yozma adabiyot paydo bo'lgandan keyingina boshlangan [3,13]. Adabiyotshunoslik tarixiga nazar solsak, ilk badiiy asar namunalari ham boshqa tilga badiiy tarjima orqali o'girilgan. N. Bhatianing fikriga ko'ra, tarjima —manba tili matnining ma'nosini ekvivalent tarjima tili matnining vositalari bilan o'zaro aloqaga kirishidir [4, 53]. Qisqacha qilib aytganda, tarjima qilish - bu biror matndagi ma'noni boshqa matndagi ekvivalent ma'noga olib o'tishdir. Holbuki, nasr metrik tuzilishga ega bo'lmagan oddiy og'zaki yoki yozma nutqni anglatadi. Bu esa so'zlarni eng yaxshi tartibda joylashganligini bildiradi. Boshqacha qilib aytganda, she'riy bo'lmagan hamma badiiy ijod namunalari nasriydir. Shunday qilib, yuqorida aytib o'tilgan ta'rifga kelsak, nasriy g'oyalar hech bir ortiqcha bezaklarsiz tarjima qilinadi, chunki g'oyalar har qanday metrik kompozitsiyaga amal qilmaydi.

O. Pazning qarashlariga ko'ra, —har bir matn o'ziga xos xususiyatga egadir va shu bilan birga tarjima ham butunlay boshqa matndir. Hech qanday matn originalchalik to'liq bo'lmaydi, chunki til unda tarjima qilingan bo'ladi: birinchidan tilning yozma dunyosi, ikkinchidan, har bir belgilar va frazalar unda butunlay boshqa belgi va fraza bo'lib joy oladi. Shunday bo'lishiga qaramay, har qanday matn haqiqiylikini yo'qotmasdan tarjima qilinishi mumkin: barcha matnlar originaldir chunki har bir tarjima o'ziga xosdir. Har bir tarjima ma'lum bir vaqtgacha bir kashfiyotdek bo'ladi, va shu tariqa u takrorlanmasmatnni tashkil qiladi [2, 9]. Badiiy nasrning tarjimasi adabiy ijoddan farq qiladi, chunki uning olami tarjima ob'ekti, tarjima qilinadigan ishning borlig'iga bog'liq bo'ladi. Biroq, real adabiy jarayonda nasriy tarjima va badiiy ijodkorlik o'rtasidagi chegarani ajratib turuvchi jihatlarni har doim ham anglab olishni imkoni bo'lmaydi. Ba'zan, biror asarni umumiy ma'noda tarjima deb bo'lmaydi, shuningdek, badiiy adabiyotning namunasi sifatida ham mutloq ifoda etib bo'lmaydi. Bunday tarjimalarni belgilash uchun ishlatiladigan bir nechta usullar mavjud bo'lib, ular —oq tarjimal, —yuzaki tarjimal, —mavzularda ishlash kabilarni ko'rishimiz mumkin. Ushbu belgilarning o'ziga xos ma'nolari til va songa suyanishdir.

Valter Benjamin bu borada quyidagi fikrlarni ta'kidlaydi: tarjima original matnni ko'rsatmaydi, uning o'zaro aloqalarda bog'liqligi ham yo'q, uning maqsadi ma'noni ko'chirib o'tishemas. Yozma tarjimalar shunchaki taqlid qilish yoki nusxa ko'chirish emas, aksincha oldingi matnning mohiyatini ajratib olishga va yetkazishga intiladi [4, 213]. Dastlab tarjimonlar aslyat tili va tarjima tilini ham teng idrok etishgan va tarjimaga ehtiyotkorlik bilan yondashishgan. Ammo tarjimon uchun butun bir matnni so'zma-so'z yetkazib berish juda qiyin bo'ladi. Shuning uchun u o'z nuqtai nazaridan foydalanadi va shunga mos ravishda tarjima qilishga harakat qiladi [5, 26].

Badiiy tarjima katta aqliy mehnatni talab etuvchi faoliyat bo'lib, tarjima jarayonida ba'zi qiyinchiliklar yuzaga chiqadi. Chunki har bir til dunyoni turlicha tasvirlaydi va tillar o'ziga xos grammatik tuzilishga, grammatik qoidalarga va til sintaksisining o'zgarishiga ega.

Tarjimonlar duch keladigan eng muhim muammolarga talqin qilinishi qiyin bo'lgan matnlar, ekstralingvistik ma'lumotlarning kamligi, bir nechta grammatik konstruksiyalar, dialektga oid terminlari va neologizmlar, noaniq tushunarsiz terminlar, tushunarsiz qisqartmalar va qisqartirishlar, tarjima qilinmaydigan leksik birliklar, muallifning istagiga ko'ra boshqacha nomlanishlar, ma'lum bir madaniyatga oid axborotlar va boshqalarni kiritish mumkin. Shunga qo'ra, ba'zi tarjima nazariyotchilari —nasriy tarjimalni amalga oshirib bo'lmaydi deb hisoblashadi. Hozirda ular ushbu holatga nisbatan o'zlarini xulosalarini tasdiqlovchi uchta sababni ko'rsatib o'tishgan:

• birinchi sabab: bir tilda ma'lum bir so'z ko'pincha boshqa tilda bir necha so'zni qamrab oladigan ma'nolarni o'z ichiga oladi. Masalan, ingliz tilidagi —*wall* so'zi nemis tilida —*Wand* (ichki devor) va

—*Mauer* (tashqi devor) ma'nolarini anglatadi;

• ikkinchi sabab: grammatik birliklar (fe'l zamonlari, birlik, ko'plik, kelishik qo'shimchalari) barcha tillarda mavjud emasligi;

• uchinchi sabab: bitta til va madaniyatning frazeologik birliklar boshqa tilda so'zlashuvchilar uchun tushunarsiz va noma'lum bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari tarjimonlar madaniyatlar o'rtasidagi farqlarning murakkabligiga ham duch keladilar. Tarjimada —madaniy tafovut mavzusi juda muammoli. Uolter Benjamin madaniy tafovutni —tarjimaning hal bo'lmagan yoki cheklanganmuammosi,

—transformatsiya jarayonida qarama-qarshilik holati, —tarjima jarayonida tarjima tarkibiga kirmaydigan belgi [3, 75] deya ta'rif beradi.

Hech qaysi ikki til bir xil ijtimoiy voqelikni aks ettiradigan darajada o'xshash emas. Turli xil jamiyatlarda yashaydigan xalqlarning ham o'z ichki olami bo'ladiki, ular o'z navbatidakichik olamlarni tashkil etadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Demak, nasriy tarjimaning yuqorida takidlab o'tilgan bir necha muammolari mavjudki, bularni tarjima jarayonida bartaraf etish badiiy matnga xos xususiyatlarni tarjima matniga olib o'tishda katta ahamiyatga ega.

Nasriy tarjima muammolari orasida til birliklar, ya'ni so'zlar, so'z birikmalari, frazeologik birliklarning ekvivalentligi, fonetik, sintaktik hamda stilistik usullarning berilishi, shuningdek, nasriy tarjimada milliy koloritning ifodalanishi kabi muammolarni bugungi kun tarjimashunosligida yechimini kutayotgan masalalar sirasiga kiritishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Beyker M. Tarjima bo'yicha kurs kitobi. Ikkinchi nashr. - London va Nyu-York. Routledge: Taylor va Frensis guruhi, 2011. - 232 p.
2. Syuzan Bassnet. Tarjimashunoslik. 3-nashr. - London va Nyu-York. Teylor va Frensis elektron kutubxonasi, 2005. - 176 p.
3. Benjamin, W. Illuminations (H. Zohn, Trans). Nyu-York: Shok kitoblar. 1968. – 288 B.
4. Benjamin Valter. "Tarjimonning vazifasi", in: Tanlangan yozuvlar 1, 1913-1926, tahrirlar. Markus Bullok va Maykl V. Jennings (Kembrij, MA: Garvard universiteti nashriyotining Belknap nashriyoti, 1996), p. 261.
5. Bhatiya, N. (Tahr.). (1992). Ingliz tilining Oksford hamrohi. "Oxford University Press", 51-54-betlar.

6. Catford J.C. Tarjimaning lingvistik nazariyasi. – Indiana: Oksford universiteti nashriyoti, 1965. – 103 p.
7. Tursunovich, R. I. (2022). Teaching a Foreign Language and Developing Language Competence. *Web of Scholars: Multidimensional Research Journal*, 1(8), 8-11.
8. Tursunovich, R. I. (2022). LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS OF LITERARY TRANSLATION AND TRANSLATION SKILLS. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 10, 168-173.
9. Rustamov, I. (2022). Илхом TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
10. Rustamov, I. (2022). Ilhom THE INTERLEVEL ANALYSIS OF VERBAL HUMOUR RESOURCES IN THE ENGLISH LANGUAGE: THE INTERLEVEL ANALYSIS OF VERBAL HUMOUR RESOURCES IN THE ENGLISH LANGUAGE. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
11. Rustamov, I. (2022). ilhom МИЛЛИЙ ЛАТИФАЛАРНИНГ СТЕРОТИПИК ТАЛҚИНИ: МИЛЛИЙ ЛАТИФАЛАРНИНГ СТЕРОТИПИК ТАЛҚИНИ. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
12. Tursunovich, R. I. (2022, November). ON THE CONCEPTUAL METAPHOR: MAN IS UP, WOMAN IS DOWN. In *Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies (Vol. 1, No. 2, pp. 28-31)*.
13. Tursunovich, R. I. (2022, November). THE SIGNIFICANCE OF PRAGMATIC APPROPRIATENESS IN ESL CULTURE. In *Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (Vol. 1, No. 2, pp. 157-160)*.
14. Rustamov, I. (2022). DEVELOPMENT OF SPEAKING COMPREHENSION IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES. INDIA. <http://doi.org/10.5958/2249-7315.2022.00099.5>
15. Rustamov, I. (2022). CLASSIFICATION SYMBOLS OF WORDS. <https://www.indianjournals.com/ijor.Aspx>. <https://doi.org/DOI : 10.5958/2249-7315.2022.00097.1>